

УДК 811.161.2'373

О. В. Калиновська

Семантичні типи метафор в українському радянському дискурсі 70-х років ХХ ст.

Стаття присвячена систематизації й узагальненню семантичних типів метафор в українському радянському дискурсі 70-х років ХХ століття. Стверджується думка, що в семантиці українського радянського дискурсу звукується зона метафоричної проєкції, а отже, редукується образ дійсності й постає в чіткі визначених ідеологічно оцінних категоріях. Розглядається суміжний та узгоджувальний характер метафоричних моделей в умовах ритуально-знакової комунікації, що дозволяє ствердити думку про єдиний метафоричний простір радянського дискурсу, який закріплював спосіб пізнання та осмислення дійсності в межах даних метафоричних моделей.

Ключові слова: метафора, метафорична модель, семантика, концептуальна метафора, український радянський дискурс.

Статья посвящена обобщению и систематизации семантических типов метафор в украинском советском дискурсе 70-х годов ХХ века. Показано, что в семантике украинского дискурса анализируемого периода редуцируется зона метафорической проекции. Рассматривается диффузный и соподчинительный характер семантических типов метафор в условиях ритуально-знаковой коммуникации, что позволяет сделать вывод о наличие единого метафорического пространства советского дискурса, который обуславливал способ познания и осмысления действительности только в рамках данных метафорических моделей.

Ключевые слова: метафора, метафорическая модель, семантика, концептуальная метафора, украинский советский дискурс.

The present article suggests studying semantic types of metaphoric compounds in the Soviet era political discourse the peculiarity of which is standardization and strict regulation of linguistic means. For this reason it is important to study peculiarities of metaphoric semantics under the conditions of ritual-symbolic communication. Semantics of Ukrainian Soviet discourse narrows the referential zone for the formation of metaphoric meanings. The main semantic types of metaphoric models are personification, war, construction, movement, sport, family. All of them are frequently met and have diffusive character. Homogeneity of semantics and the use of metaphoric models turn them into symbolic-ritual patterns that reflect the main mythologems of Soviet discourse.

Key words: *metaphor, metaphoric model, conceptual metaphor, semantics, Ukrainian Soviet discourse.*

У сучасних наукових працях діапазон дослідження метафори надзвичайно широкий: від стилістичного прийому до складного когнітивного (ментально-психологічного) механізму, який формує й структурує індивідуальну та суспільну свідомість, бере участь у формуванні мовної картини світу. Тому метафора стала об'єктом вивчення не лише в лінгвістиці, а й у філософії, логіці, психології, когнітології, що відповідно вплинуло на різноманітність підходів до її вияву, аналізу, встановлення класифікаційних та типологічних характеристик. У традиційній лінгвістичній науці типи метафор визначають за типом переносу з живого на живе, з неживого на живе, з живого на неживе, з неживого на неживе, беручи за основу аристотелівське трактування метафори як виду порівняння. Такий підхід насамперед пов'язаний з вивченням метафори як образотворчого, художньо-виражального засобу. Проте у сучасних лінгвістичних дослідженнях все більш актуалізованим стає вивчення семантичних, когнітивних та функціональних особливостей метафори поза художнім текстом і передусім в суспільно-політичній комунікації, особливістю якої є те, що в ній закладено потенціал, здатний формувати стратегії поведінки, закріплювати стереотипи мислення, ціннісно маркувати зміст висловлювання [8]. У різних дискурсивних практиках особливості семантики та функціонування метафори різні й зумовлені структурно-семантичними, екстралінгвістичними, соціолінгвістичними та комунікативно-прагматичними особливостями того типу дискурсу, в якому вживається метафора [1]. З цієї точки зору цікавим є лінгвістичне осмислення семантичної суті, типології та функцій метафори в умовах радянського дискурсу, який, по-перше, характеризується найвищим ступенем ідеологізованості семантики, що зорієнтовує людину свідомість на пізнання дійсності в ідеологічно оцінних категоріях як домінантних для даного типу дискурсу, і, по-друге, – стандартизацією й жорсткою регламентацією мовних засобів, що перетворює даний тип дискурсивної практики на ритуально-знаковий. У даній статті йтиметься про усталені й типізовані метафоричні звороти, які лежать в основі системи ідеологічно оцінкових понять, прийнятих в радянському дискурсі.

Метафора як когнітивний механізм, що проектує й відображає певні моделі мислення, активно досліджується на матеріалі сучасного політичного дискурсу, зокрема, в українському мовознавстві це

ґрунтовні дисертації Д. Мазурик, Х. Дацишин та О. Чадюк. Радянська метафорика в наукових працях представлена фрагментарно (лише у порівняльному контексті із сучасною) й ще не знайшла свого належного системного опрацювання у вітчизняній лінгвістиці. В заповненні цієї прогалини вважаємо актуальність нашого дослідження.

Предметом розгляду є семантичні типи метафоричних сполук радянського ідеологічного дискурсу, представленого в текстах партійних документів 70-х років ХХ ст. [6; 7] та передових статей газети "Радянська Україна" – основного друкованого органу Комуністичної партії Радянської України.

Метою роботи є вияв та систематизація семантичних та функціональних особливостей метафори в радянському дискурсі 70-х років ХХ століття.

Основою нашого дослідження стали теоретичні положення з вивчення метафори (В. Ю. Апресян, Н. Д. Арутюнова, А. М. Баранов, А. Вежбицька, М. Джонсон, І. М. Кобозева, Дж. Лакофф, В. В. Петров, Г. М. Складєвська, О. О. Тараненко, В. М. Телія, А. П. Чудінов) та політичного дискурсу, зокрема, радянського (Ф. С. Бацевич, М. Гловінський, Т. А. Ван Дейк, Л. П. Крисін, Н. А. Купіна, Л. Т. Масенко, Г. Г. Почепцов, Г. М. Яворська). У визначенні й аналізі семантичних типів метафор радянського дискурсу застосовано метод метафоричного моделювання, започаткований у працях Дж. Лакоффа й М. Джонсона й доповнений розробками А. М. Баранова, Ю. М. Караулова, А. П. Чудінова [2; 11].

Визначальною рисою для формування структурно-семантичних та функціональних особливостей метафори є її участь у пізнавальній діяльності людини [4]. Її типологічні ознаки зумовлюються "властивостями когнітивної природи, яка полягає в тому, що метафора виступає концептуальною одиницею, яка представлена у свідомості людини образом-схемою чи ментальною моделлю, яка фіксує особливе бачення ситуації" [5, с. 18]. Виконуючи когнітивно-ментальну функцію, метафора встановлює нове розуміння відношень подібності між старим і новим знанням, не лише формує нове уявлення про предмет дійсності, а й зумовлює спосіб його пізнання, оцінки й осмислення [10]. Метафоризація базується на розумінні й переживанні сутності одного виду в термінах сутності іншого виду, відповідно, на взаємодії двох когнітивних структур – сфери джерела (source domain) й сфери цілі (target domain) [12, с. 7]. Отже, "деякі сфери цілі структуруються за зразком сфери джерела", цей процес

А. Баранов назвав "метафоричною проекцією", відповідно до якої визначається тип метафори [2; 3].

У тоталітарному суспільстві важливе значення у виборі й продукуванні певного типу метафоризації (метафоричної проекції) відіграє ідеологія. Оцінні значення формуються ідеологічними вартостями, запостульованими в працях К. Маркса й В. Леніна. У тоталітарній комунікації метафора виступає не лише засобом категоризації світу в оцінкових значеннях, а й засобом нав'язування ідеологічних оцінок та настанов.

У теорії метафоричного моделювання щодо дискурсивної практики виділяють 4 групи метафор: антропоморфну, природоморфну, соціоморфну, артефактну [11, с. 136–137]. Застосовуючи наведену класифікацію, ми визначили такі семантичні типи метафор з вихідною понятійною сферою: "персоніфікація", "сім'я", "боротьба", "природа", "рух", "будівництво", "спорт". Усі ці моделі перетинаються, утворюючи єдиний метафоричний простір радянського політичного дискурсу 70-х років ХХ століття. Коротко їх охарактеризуємо.

Найпоширенішою моделлю в українському радянському дискурсі є **метафора персоніфікації**, когнітивна сутність якої полягає в перенесенні властивостей суб'єкта на інший суб'єкт або несуб'єкт (в даному випадку здійснюється перенесення психологічних характеристик людини на назви керівних і політичних структур). Антропоморфний напрям метафоризації здійснюється на основі таких видів переносу:

здатності особистості керувати: *Комуністична партія Радянського Союзу й ЦК проводить велику організаторську і політичну роботу; під керівництвом партії було зроблено нові кроки по шляху всебічного розвитку кожної з братніх радянських республік, неухильно підвищується керівна і спрямовуюча роль партії в житті радянського суспільства;*

здатності організовувати: *партія організовує й спрямовує, керівні органи творчих спілок рідко організовують колективні обговорення назрілих проблем художньої творчості, повільно перебудовують роботу комісій і рад з питань критики, ленінський комсомол об'єднує в своїх лавах;*

здатності виявляти силу: *з новою силою проявилась керівна і спрямовуюча роль Комуністичної партії; зміцнилась ідейно-політична єдність радянського суспільства, партія і далі зміцнюватиме Союз Радянських Соціалістичних Республік;*

здатності активно діяти: ЦК КПРС, Політбюро ЦК твердо і неухильно здійснюють Програму миру, втілювати в життя історичні рішення XXIV з'їзду КПРС.

Ще однією основою метафоричного переносу в аналізованій моделі є група лексики на позначення особливостей поведінки людини в родині (значення перетинаються з відповідною групою лексики в моделі родини):

здатності виховувати: партія здійснює виховну роботу;

здатності турбуватися, надавати допомогу: партія турбується, при постійній допомозі Центрального Комітету КПРС і Радянського уряду, Центральний комітет КПРС виявляє дбайливе ставлення до плідних творчих пошуків тощо.

У моделі персоніфікації окрему тематичну групу утворює атрибутивна лексика зі значенням моральних рис людини (вірний, добрий, совісний, чесний, надійний, гідний, відданий, моральний, високоморальний): *вірний помічник, надійний помічник партії, гідний вклад у будівництво комунізму вносить Радянська Україна, відданий інтересам партії й народу.*

Отже, основною вихідною сферою в моделі персоніфікації є значення, пов'язані передусім з вольовими й моральними якостями людини. У рамках зазначеної метафоричної моделі (персоніфікація політичної структури) керівні органи країни, партійна структура – КПРС (основна керівна інституція в СРСР) не просто персоніфіковані, вони гуманізуються, наділяються позитивними рисами особистості, що, відповідно, формує лояльний до влади тип суспільної поведінки. Ця думка підтверджується й **метафорою родини**, яку трактуємо як суміжну до метафори персоніфікації.

Сім'я – важливий концепт в етнокультурній свідомості кожного народу. Тексти партійних документів насичені прикладами метафоричних зворотів, що належать до сфери джерела "родинна спорідненість" і позначають усі різновиди суспільної взаємодії між республіками-країнами: *єдина сім'я – Радянський Союз, в дружній сім'ї братніх республік, згуртована сім'я народів-братів, в міцній сім'ї радянських народів.* Дані приклади демонструють здатність метафори не тільки змінювати ставлення людей до навколишньої дійсності, але й спрямовувати колективну свідомість у потрібному для влади руслі. Експлуатація метафори родини в текстах партійних документів засвідчує апеляцію влади до базових психічних структур особистості, до колективного підсвідомого, що допомагало підтримувати асоціативний зв'язок між поняттям родини й держави, в якій усі

радянські люди мали відчувати свою причетність до "великої дружної сім'ї", в якій панує атмосфера любові, добра, взаємодопомоги, в якій існують і свої "родинні" свята: *недавно багато братніх республік відзначили свої півстолітні ювілеї.*

Сферою джерела формування метафоричного переносу в моделі сім'я є також назви членів родини – "брати і сестри", "батьки й діти". У текстах партійних документів громадяни країни символічно представлені синами й дочками, партійні керівники – батьками, проте найчастотнішими в даній моделі виступають атрибути *рідний, батьківський, братерський, по-батьківськи: братерська дружба народів нашої великої багатонаціональної Батьківщини, братні партії і країни, рідна Комуністична партія, батьківське слово партсекретарів.* Проаналізований матеріал яскраво підкреслює, що "братерські" стосунки лежать в основі концептуалізації зв'язків численних народів Радянського Союзу, які в радянському дискурсі номінуються не суспільно-політичною лексикою, а лише метафоризованими значеннями.

Сферою джерела метафори родини є також значення "стосунки в сім'ї", базовані на почуттях любові, вірності, відданості: *відданість ідеалам марксизму-ленінізму, вірність Комуністичній партії, відданість партійному обов'язку* тощо, та "функції родини", основна з яких – виховання. Людина виховується безпосередньо в сім'ї, проте у радянській дійсності виховні функції закріплені за керівними політичними структурами: *партія і далі виховуватиме всіх трудящих у дусі соціалістичного інтернаціоналізму, партія піклується, партія виявляє турботу.* Завдяки зазначеній метафорі осмислення діяльності владних структур відбувається в поняттях найбільш зрозумілих, найбільш близьких до щоденного людського досвіду.

У рамках моделі родини утверджується одна з основних ідеологем радянського дискурсу – ідеальна родина, якою є Радянський Союз, всі стосунки між найближчими родичами ідеалізовані, всі намагаються допомогти одне одному, в цій родині немає суперечок і конфліктів. Усі метафоричні значення виявляють лише позитивні конотації, виражаючи смисли любові, добра, взаємодопомоги, й формують образ ідеальної країни.

Ще однією суміжною до метафор родини й персоніфікації є метафора **колективу**, що постулювала концепт єдності, колективізму радянського суспільства: *формування соціалістичного колективізму, трудовий колектив, тісніше згуртувати ряди, згуртованість партійних рядів, монолітна єдність всіх народів нашої Батьківщини*

тощо. У даній моделі актуалізовані значення характеристики колективу за ознаками міцності: *міцний, згуртований, єдиний* й *одно-стайності дій: згуртовано, дружно, одностайно, єдиним фронтом, дружними, тісними рядами тощо*. Напряма метафоричного переносу здійснюється так: ознака сукупності індивідумів переноситься на поняття партії, народів СРСР, країни.

Однією з частотних в українському радянському дискурсі зазначеного періоду є **метафора боротьби**, співвіднесена з метафорою бойових дій (тактики). Через те, що суттю метафори є розуміння й переживання однієї концептуальної сфери в термінах іншої, в даному випадку йдеться про структурування свідомості радянської людини концептом війни (боротьбою, фронтом, битвою, завоюваннями, що зумовлюють відповідні дії мобілізації, озброєння, агресії, відсічі тощо), в термінах військових дій. Дана метафорична модель добре описана в науковій літературі, тому ми на ній зупиняємось не будемо, обмежимося лише загальною характеристикою.

Поняття сфера війни (боротьби, битви, бою, фронту) переноситься на всі галузі суспільної діяльності (політика, економіка, народне господарство, наука, освіта, медицина, мистецтво, спорт): *боротьба за втілення соціалізму в життя; боротьба за побудову нового суспільства, боротьба за соціалізм, боротьба з чужими поглядами і концепціями, боротися за високий ідейно-естетичний рівень радянського мистецтва, в боротьбі за соціалізм, у боях за його захист тощо*. Сферою джерела формування метафоричного переносу в названій моделі є тактика бойових дій: *мобілізувати всі сили суспільства, мобілізуюча сила соціалістичного змагання, озброїти досягненнями науки, озброїти науково обґрунтованою стратегією і тактикою, відсіч агресивній політиці імперіалізму, завоювання нових рубежів у великій справі творення комуністичного суспільства, неоціненне завоювання соціалізму і назви суб'єктів дії (армія, бійці, боєць, авангард, резерв): *п'ятнадцятимільйонна армія комуністів, бойовий авангард усього радянського народу, авангардна роль партійних організацій, бойовий резерв партії, бойовий загін КПРС (Компартія України), виступати ідейним бійцем партії тощо*. У даній моделі актуалізовані лексеми *подвиг і героїзм* з широкою атрибуцією: *справжній, мужній, славний, ратний, трудовий*.*

Метафора боротьби в усій лінгвістичній літературі кваліфікується як основна й домінуюча семантико-когнітивна характеристика

радянського типу комунікації. Проте, як підтверджує наше дослідження, в 70-х роках ХХ століття за частотністю вона поступається метафорі персоніфікації.

Суміжною до метафори війни розглядаємо **метафору сили, міцності** (перетинається з метафорою спорту): *революційна сила, творчі сили розвинутого соціалістичного суспільства, життєдайна сила соціалістичного ладу, зміцнення оборонної могутності, зміцнення позицій соціалізму, зміцнення єдності партійних рядів, зміцнення ленінських принципів народності і партійності тощо.*

У текстах партійних документів ще однієї частотною є **природоморфна** (біологічна) **метафора**, в якій джерелом метафоричної експансії виступає понятійна сфера, пов'язана з рослинним світом, і продукує значення росту: *бурхливо зростає, безперервно зростатиме, зросла оборонна могутність Батьківщини, неухильне зростання керівної ролі партії, безперервно зростатиме; розвитку*: *темпи розвитку радянської економіки, дальшого розвитку набула соціалістична демократія, дальший розвиток соціалістичної демократії, вища стадія розвитку соціалізму, розвивати традиції марксистсько-ленінської естетики; зрілості*. Для підсилення прагматичного потенціалу дискурсу в зазначеній моделі використовується метафоризована лексика з додатковими експресивними відтінками: *розквіт соціалістичних націй, плідні творчі пошуки, зміцнити редколегії політично зрілими кадрами, паростки комуністичного ставлення до праці.*

Тексти партійних документів фіксують **орієнтаційну метафору**, пов'язану з перенесенням просторових характеристик і явищ (рух в просторі, напрям, швидкість) на суспільні процеси. Саме в цій моделі найбільшою мірою актуалізуються ідеологічно-оцінні значення, базовані на універсалиях вгору, вперед, вправо як позитивно оцінних і вниз, назад, вліво як негативно оцінних. Орієнтаційна метафора здійснюється на основі таких видів переносу:

рух у просторі: *перехід радянського суспільства до розгорнутого будівництва комунізму;*

напрямок руху: *вгору* (дальше піднесення сільського господарства, справжнє піднесення добробуту радянських людей, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, підвищення життєвого рівня народу, підвищується матеріальний добробут трудівників села; вниз: *ще повніше розкрились переваги і творчі сили побудованого в СРСР розвинутого соціалістичного суспіль-*

ства, шириться чудовий благородний рух за комуністичне ставлення до праці, шириться рух все більше і більше; вперед: просуваються вперед усі наші союзні республіки, вперед до комунізму; курс: послідовно здійснювати ленінський курс на розквіт соціалістичних націй та їх зближення; правильний курс партії; шлях: пройдений нашою партією шлях не має собі рівних в історії, впевнено стали на шлях самостійного розвитку, широкий шлях для творчих шукань та ініціативи народу;

швидкість руху: швидкими темпами, темпи розвитку соціалістичної економіки; крок: нові великі кроки, великий крок вперед, зроблено великий крок у створенні матеріально-технічної бази комунізму, семимильні кроки.

У даній моделі просторові значення виражаються однотипно: дієсловами й утвореними від них іменниками: піднести – піднесення, підвищувати – підвищення тощо і прикметниками й похідними від них прислівниками: широкий – широко – ширше; глибокий – глибоко – глибше; високий – високо – вище; вузький – вузько – вужче).

Активно представлена в радянському дискурсі соціоморфна метафорична модель, яку репрезентують **метафори будівництва й спорту**.

Виділення в українському радянському дискурсі 70-х років ХХ століття метафоричної моделі "Буття радянського суспільства – будівництво" свідчить про структурування радянської дійсності за аналогією до будівельної діяльності. Процес будівництва виступає в даному випадку як прототип для осмислення абстрактних понять радянського дискурсу. Напрямом метафоричної проєкції є людська діяльність – абстрактне поняття: *побудова нового суспільства, будівництво комунізму, будівництво комуністичного суспільства, комуністичне будівництво, ділянка господарського і культурного будівництва, ударні комсомольські будови*. У моделі названо і суб'єктів дії: *радянський народ будує комунізм, студентські будівельні загони тощо*.

"Будівельна" метафора також пов'язана з первісними структурами людського мислення. Будівництво – особливий вид діяльності людини з освоєння довкілля, що пов'язується зі створенням основних символів культури, через які здійснюється зв'язок людини з навколишнім світом. У марксистському вченні утверджується сприйняття суспільно-економічної формації як будівлі, побудови, в структурі якої виокремлюється база як основа будівлі й надбудова як похідна від бази вторинна структура. Н. Д. Арутюнова зазначає, що

"з часів Маркса було прийнято представляти суспільство як побудову, будівлю. Ця метафора дозволяє виділяти в суспільстві базу (фундамент), різноманітні структури і надбудову..." [1, с. 14–15]. Метафора будівництва передбачає творче ставлення людини до навколишньої дійсності й засвідчує, що суспільство потребує постійної уваги й перетворень. Актуалізація семи творчості засвідчена тим фактом, що в структурі радянського дискурсу частотними в даній моделі є лексеми *будівничий* і *будівник*, котрі мають значення того, хто щось створює, творця: *радянський народ – будівничий комунізму, геніальний будівничий радянської держави, будівничий інтернаціональної культури, будівник комунізму*.

У метафоричній моделі спорту виділяють концепти, співвіднесені з позначенням дій, характерних для спорту – *змагання*, а також концепти, значущі для спортивної сфери, але які характеризують її опосередковано, які експлікують атрибутивні характеристики власне спортивної діяльності як процесу або результату (мужність, сміливість, сила, міць, патріотизм, перемога й обов'язково встановлення рекорду): *трудовий рекорд, встановити рекорд, рекордні строки, рекордно короткі строки*.

Ідея змагання бере свої витoki також у працях К. Маркса й Леніна. Маркс у роботі "Злиденність філософії" розглядав змагання як явище об'єктивне, яке народжується в результаті контакту між людьми в процесі кооперації праці й сприяє зростанню індивідуальної продуктивності окремих осіб, як невід'ємну складову тієї чи іншої суспільно-економічної формації, що змінюється відповідно до інших відносин і умов соціального буття, й не є незмінною категорією. Маркс доводив, що конкуренція – не промислове, а торгове змагання, мета якого не продукт, а прибуток [9, с. 15]. У творах Маркса лексема змагання вживається в термінологічному значенні (як тип відносин в економіці), в основі якого лежить метафоричний перенос (стерта метафора). Ідеологічний компонент, виражений жорсткою атрибуцією "соціалістичне", у лексико-семантичній структурі слова змагання з'являється в концепції В. І. Леніна про соціалістичне змагання.

У радянському дискурсі 70-х років метафора спорту стає проекцією мілітарної метафори в сферу економіки й технологічного виробництва: *зміцнення економіки, гонка озброєнь, змагання будівельників за скорочення строків введення в експлуатацію нових виробничих потужностей*.

Отже, основними семантичними типами метафор в українському радянському дискурсі 70-х років ХХ століття є: персоніфікація,

сім'я, боротьба, природа, рух, будівництво, спорт. Як засвідчує наш матеріал, в семантиці радянського дискурсу звучується зона метафоричної експансії, а отже, редукується образ дійсності й постає в чітко визначених ідеологічно оцінних категоріях. Частота, одноманітність семантики й вживання метафоричних моделей призводить до перетворення їх на знаково-ритуальні конструкції, що відображали основні міфологеми радянського періоду української історії.

У перспективі ефективним та важливим буде комплексне дослідження концептуальної метафори, динаміки її вживання у радянському дискурсі, що сприятиме більш повній і цілісній інтерпретації когнітивно-семантичних особливостей радянського дискурсу.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры / Н. Д. Арутюнова. – М., 1990.
2. Баранов А. Н. Словарь русских политических метафор / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М. : Редакция САМ "Помовский и партнёры", 1994. – 330 с.
3. Баранов А. Н. Очерк когнитивной метафоры / А. Н. Баранов, Ю. Караулов // Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М. : Ин-т русского языка АН СССР, 1991. – 193 с.
4. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое / В. Г. Гак / Метафора в языке и тексте. – М., 1998. – С. 13.
5. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі / Х. П. Дацишин. – Львів, 2005. – 260 с.
6. КПУ в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : в 2 т. – К. : Політвидав України, 1976.
7. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К. : Політвидав України. 1982.
Т. 11. – 1982 ; Т. 12. – 1983.
8. Мазурик Д. Метафоризація політичної мови / Д. Мазурик // Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні : матеріали Міжнародної наукової конференції (28–29 листопада 1996 року). – Видавничий дім "КМА", 1998. – С. 103–106.
9. Сиволоб Ю. В. Масове трудове змагання: ідеали і реальність / Ю. В. Сиволоб // Український історичний журнал. – 1990. – № 3. – С. 14–25.
10. Телия В. Н. Метафора и её роль в создании языковой картины мира. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1998. – С. 180–204.
11. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : учеб. пособие / А. П. Чудинов. – М. : Флинта, 2006. – 256 с.
12. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, 1980. – P. 2–10.